

Propagandakampen om Ukraina 1708–1709: Karl XII:s och Peter I:s konkurrerande narrativ i manifest och motmanifest

Inledning

Det finns en kategori av historiska källmaterial som sällan ges utrymme i den bredare historieskrivningen om det stora nordiska kriget: de samtida propagandadokumenterna. Inte slag, inte fördrag, inte diplomatiska noter - utan de manifest, universaler och motmanifest med vilka krigförande parter försökte vinna sinnen och rättfärdiga sina handlingar. I denna artikel undersöks ett sådant par av dokument: Karl XII:s universalmanifest av den 16 december 1708 (RGADA, F. 96, dok. 179) och Peter I:s vederläggningsmanifest av den 3 februari 1709 (RGADA, F. 124, dok. 220). Bägge är bevarade i de ryska statsarkivets samlingar och föreligger här i svensk översättning från verket "Poltava Bitva, 27 juni 1709 – dokument och material", utgivet 2009¹.

Vad författaren veterligen kan bedöma har ingen av dessa texter tidigare översatts till svenska. Det faktum är i sig inte sensationellt - det ryska och östeuropeiska arkivmaterialet från stora nordiska kriget är brett och till stora delar utforskat i Norden - men det innebär att en direkt textjämförelse på svenska saknat förutsättningar att göras. Att texterna nu för första gången föreligger i samma språk gör jämförelsen inte bara möjlig utan också i sig historiskt intressant: vilka argumentationsstrukturer framträder när de läses sida vid sida, utan att behöva passera genom vare sig den svenska krigshistoriska traditionens karolinska skimmer eller den ryska historieskrivningens petrinistiska berömningskultur?

Det är inte avsikten att skriva en fullständig idéhistoria över krigets propagandakrig, inte heller att ge en ny militärhistorisk tolkning av kampanjen 1708–1709. Vad som däremot erbjuds är en källkritisk textjämförelse av de två manifesten i deras historiska kontext: vad hävdas, mot vad svaras, med vilka medel argumenteras, och var uppstår de mest påtagliga spänningarna mellan de konkurrerande berättelserna.

Perioden som de två manifesten täcker är ungefär från det att Mazepas i november 1708 ansluter sig till den svenska saken till de inledande rörelserna mot Poltava i februari 1709. Dessa månader är historiskt välkända i sina militära konturer: Lewenhaupts nederlag vid Lesnaja, Baturins fall, den grymma ukrainska vintern, de svenska truppernas tilltagande nöd. Men dokumentationen i RGADA visar att vid sidan av kanonadens krutrök pågick ett parallellt krig om den historiska berättelsen - ett krig som inte utkämpades med värja och sabel utan med ord.

Artikelns bidrag är trefaldigt. För det första erbjuder den det hittills i svenska sammanhang sällsynta tillfället att läsa Karl XII:s ukrainska universalmanifest och Peters svar i direkt parallell, i översättning från det ryska arkivmaterialet. För det andra visar jämförelsen att Peters manifest inte bara är en reflexmässig motpropaganda utan ett strukturerat juridiskt-retoriskt argument som medvetet utnyttjar Mazepas uppsnappade brev till Leszczynski som bevismaterial - ett källdokument som Karl XII saknade möjlighet att bemöta, eftersom det kom till ryska händer först efter att hans manifest redan var utfärdat. För det tredje antyder analysen något om de gränser och

¹ Dokumentsamlingen utarbetades inom ramen för genomförandet av det statliga programmet "Patriotisk utbildning av medborgare i Ryska federationen" för 2006–2010. Chefredaktör var E. E. Rychalovsky. Denna samling omfattar arkivdokument som täcker Poltavaperioden under Stora Nordiska kriget (1700–1721). Förutom Peter I:s dekret, rapporter från generaler och officerare i den ryska armén innehåller den även dokument i form av dekret från den svenske kungen och brev från hetman I. S. Mazepa.

Artikel skriven av Fredrik Lundkvist

möjligheter som propagandan hade i sin samtid: båda manifesten vänder sig till det ukrainska folket, men som vittnesbörd och förhørsutsagor i det omgivande dokumentmaterialet i de ryska arkiven visar, var den praktiska lojaliteten hos befolkningen i Zinkiv, Gadiatj och Poltava mer beroende av vilken armé som faktiskt stod utanför portarna än av vilket manifest som cirkulerade i orten.

Artikeln gör inte anspråk på att uttömmande behandla propagandans roll i det stora nordiska kriget - ett ämne som kräver bredare komparativa studier och ingående kunskaper om den samtida polska, svenska och tyska diskursen. Vad som här ges är ett par texters inre logik, deras retoriska strategier och deras relation till det källmaterial som producerades i samma dagar i samma fält. Det är ett bidrag i marginalen av ett stort fält - men även i marginalerna uppstår intressanta insikter och kunskap.

Som bilagor finner läsaren originalen – de två manifesten - i sin helhet såsom de är översatta till svenska av mig.

Fredrik Lundkvist, Uppsala 15 april, 2026

Karl XII:s universalmanifest (december 1708) kontra Peter I:s vederläggningsmanifest (3 februari 1709)

Krigets orsak: vem bröt freden?

Karl XII:

Manifestet inleds med att tsaren "skamlöst brutit fredsfördraget" och att Sverige som konsekvens marscherat in i dessa trakter för att "hämnas de svåra skador som den moskovitiska tsaren tillfogat Vårt konungadöme och Våra provinser." Kränkningen i Riga lyfts fram, men formuleras i manifestet som ett av tsarens svepskäl.

Peter I:

Peter bemöter detta direkt och påpekar att "redan tillräckligt i de första manifesten av Oss de rättfärdiga orsakerna till inledandet av detta krig tillkännagivits" — han behöver alltså inte förklara sig på nytt. Han specificerar tre konkreta orsaker: förolämpningen i Riga som Karl vägrade rätta till, det svenska annekterandet av Izhorskaja och Korelskaja ("förrädiskt och inte med ärliga militära medel" erövrade under ryska inbördeskonflikter) och Novgoroderövringen som tvingat fram fred.

Kommentar:

Karl XII formulerar en ensidig fredsbrotsanklagelse utan att specificera vilket fördrag som avses. Peter svarar med tre konkreta historiska händelser och vänder Lewenhauptstridsbeskrivningen rakt mot Karl — samma strid, diametralt motsatta tolkningar.

Det lillryska folkets frihet och Mazepas roll

Karl XII:

Karl framställer det som att Mazepa "med sina ledande folkstammars äldste ödmjukt bad" om skydd mot "det moskovitiska tyranniet." Han utlovar att folket, "sedan det kastat och avvisat det moskovitiska oket, återkommer till sina uråldriga friheter." Mazepa skrivs in som representant för ett kollektivt folkligt initiativ: "av de ledandes ständiga anhållan och uppmaning bland detta folk, som bundit sin trohet med helig gemensam ed, trängd och tvungen är han."

Peter I:

Peter framhäver att Mazepas förräderi gjordes "av sig självt och utan råd och vetskap av det folket" och att det skedde "för sin egna fåfängliga äras och maktbegärs skull." Som bevis presenteras det uppsnappade brevet från Mazepa till Leszczynski, i vilket Mazepa kallar Leszczynski sin "härskare" och utpekar Ukraina som dennes arvsbesittning — ett brev som direkt motbevisar den svenska framställningen av en folkrörelse. Peter skriver att "det ur det uppsnappade originalbrevet av förrädaren Mazepas, skrivet till Leszczynski, framgår" att han inbjuder till erövring "som om det vore på hela Ukrainas gemensamma önskan."

Kommentar:

Karl XII framställer Mazepas anslutning som folkviljan; Peter visar med ett faktiskt dokument att Mazepa agerade ensidigt och i strid med den ukrainska befolkningens intressen, och att dennes löften till Leszczynski direkt motsäger det svenska manifestets innehåll.

Anklagelsen om religiöst förtryck

Karl XII:

Karl påstår att tsaren "sedan länge underhandlar med den romerske påven för att, sedan han utrotat den grekiska tron, införa den romerska i sin stat" och att "jesuiterna givits makt att grunda skolor och kyrkor." Sverige framställer sig som ortodoxins försvarare.

Peter I:

Peter avvisar detta som "snarare värt åt åtlöje än tilltro." Han förklarar att tillståndet för katolska och lutherska kyrkor i Moskva "ingen ny tillåtelse av oss utan av Våra förfäder" och att "i Kazan och i Astrakhan och i Sibirien har det sedan urminnes tider tillåtits även muslimer att ha sina moskéer." Han vänder anklagelsen mot Karl och konstaterar att det är "tydligt att dessa lögnaktiga ogräs på Mazepas tjuvaktiga ingivelse såtts." Han lyfter fram att det tvärtom är Sverige som "skymfat fromma kyrkor och helgedomar i Litauen och i detta lillryska land."

Kommentar:

Karl använder religionsfrågan som ett propagandistiskt vapen mot Peters legitimitet. Peter avvisar angreppet som felaktigt i sak och vänder anklagelsen mot Karl med hänvisning till det faktiska svenska agerandet gentemot ortodoxa kyrkor.

Anklagelsen om att Sverige planerar att ge Ukraina till Polen

Karl XII:

Karl förnekar uttryckligen: "Det överträffar all lögn att Vi intill denna dag förhandlat med den allraklyftaste polske kungen om att Ukraina skulle erövras av Polen, eller att Vi mot betalning tar något som helst från det Polska konungadömet."

Peter I:

Peter tar upp just detta och presenterar det uppsnappade Mazepabrevet som motbevisning: i brevet "kallar han Leszczyński till erövringen av Ukraina, kallar honom sin härskare och Ukraina för hans arvsbesittning." Dessutom pekar Peter på det faktum att Karl gett Mazepa "ett vojvodskap i Polen och titeln av furstendömet Siversk" som Leszczyński-premie — vilket Peter menar är konkret bevis på att Ukraina är avsett för Polen.

Kommentar:

Karl nekar kategoriskt; Peter presenterar ett brev i vilken Mazepas egna ord visar att ett sådant arrangemang faktiskt diskuterats. Karl har inget svar på detta brev i sitt manifest — det skrevs ju december innan brevet uppsnappades.

Tsarens tyranni kontra tsarens välvilja

Karl XII:

Karl uppmanar det lillryska folket att se på "tortyrredskapen, allmänt inrättade i Moskva" och på gränsfolket "underkastade den Moskovitiska staten, hur alla vart helst tecken på fruktansvärt tyranni skall visa sig." Han påstår att kosackerna sänds ut i krig "om inte för att, sedan folkstyrkan minskats och de unga krigarna uttömts, lättare förtrycka och underkuva detta land."

Peter I:

Peter vänder tyrannidiskursen mot Karl och pekar på att det är Livland — erövrat av Sverige mot löfte om att bevara ländernas rättigheter — där Karl "utan alla orsaker berövar deras gods och egendomarna" och de som protesterade "med plågsamma dödar tyranniskt avrättade." Peter hävdar att det lillryska folket under rysk överhöghet "levt dag för dag i ett sådant hedersamt och tillfredsställande tillstånd vid den fromma tron, vid sina rättigheter och friheter" och att det aldrig tagits "en enda penning i Vår kassa från hela det lillryska folket."

Kommentar:

Bägge sidor anklagar motparten för tyranni, men Karl riktar sig mot Ryssland i allmänna termer medan Peter svarar med ett specifikt historiskt exempel (Livland) och hävdar att det lillryska folkets faktiska skatteförhållanden under rysk suveränitet var gynnsamma.

Krigsframgångar — tolkningskampen om Lesnaja

Karl XII:

Karl räknar upp en rad svenska segernamn. Om Lewenhaupt skriver han att denne "modigt gav dem motstånd och dödade mer av Moskva än han själv hade kämpande under fanorna."

Peter I:

Karl XII:s version av Lewenhauptstriden vederläggs punkt för punkt: "vi bringade klarhet om att från 16 000 man krigsfolk med nöd med 3 000 till honom, kungen, ledde och alla kanoner förlorade och med 8 000 vagnar åt Våra i byte lämnade, vilket allt och med ett och ett halvt tusen fångar till Smolensk uppenbarligen som bevis på segern förts."

Peter tillbakavisar Karls framgångsberättelse med hänvisning till Lewenhaupts faktiska förluster och understryker att Karl "nu, seende en lämplig tid och plats" inte kan undvika en avgörande batalj. Han avvisar Karl XII:s generella krigsskildringar med formuleringen att "ingen i Europa tror deras av Sverige spridda underrättelser, som av ständiga lögnare kommande, trovärdighet inte tillkommer." Peter erkänner att en strategisk reträtt ägt rum men förklarar det som ett medvetet beslut: de "starkaste generalerna, förutom desperata dårar, aldrig utan yttersta nödvändighet och genomtänkt list angriper en avgörande batalj."

Kommentar:

Karl räknar upp specifika strider som segrar; Peter ifrågasätter hela tolkningsramen och hävdar att Europas ledande opinionsbärare genomskådat den svenska propagandan.

Sammanfattande slutsatser

De två manifesten speglar varandra som i ett prisma. Karl XII:s manifest utfärdat i Romny den 16 december 1708 är ett propagandadokument med tre syften: att rättfärdiga kriget mot Moskva som ett svar på fredsbrott, att lyfta fram Mazepa och det ukrainska folket som frivilliga allierade mot ryskt förtryck, och att motivera det lokala folket att sälja proviant till den svenska armén. Det saknar direkt källbelägg för sina centrala påståenden.

Peters manifest utfärdat i Sumy den 3 februari 1709 - sju veckor senare - är strukturerat som ett punkt-för-punkt-bemötande. Det utmärker sig genom att faktiskt presentera ett primärdokument, Mazepas brev till Leszczynski, som direkt motbevisar Karls framställning av Mazepa som folkrörelsens budbärare. Där Karl argumenterar retoriskt, argumenterar Peter historiskt och med dokument - om än i en lika partisk ton.

Artikel skriven av Fredrik Lundkvist

Den mest påtagliga asymmetrin är att Karl XII:s manifest skrevs innan Mazepabrevet till Leszczyński uppsnappades. Peter kunde med andra ord lägga fram ett bevis som Karl aldrig hade möjlighet att bemöta i samma dokument.

1708, den 16 december. Den svenske kungen Karl XII:s universalmanifest med anklagelser mot „Moskva“, löfte om skydd åt det lillryska folket och uppmaningen att sälja proviant till den svenska armén

Den fullständiga originaltexten på polska är bevarad. Nedan följer den samtida ryska översättningen i svensk version.

/f. 1/

Till alla i allmänhet och var och en i synnerhet som det vederbör kungöra Vi: alldenstund Vi med trupper inträtt inom dessa gränser för att kunna hämnas de svåra skador som den moskovitiska tsaren, sedan han skamlöst brutit fredsfördragen, tillfogat Vårt konungadöme och Våra provinser, och hämnas dem på det sätt som tillkommer en mäktig herres stat gentemot den Moskovitiska staten, mottog Vi klart den mäktige herren Ivan Mazepa, Zaporog-härens lillryske hetman, som med sina ledande folkstammars äldste ödmjukast bad att Vi Vår rättfärdiga vrede mot det moskovitiska tyranniet, som påbörjats mot dessa trakter och deras inbyggare, inte skulle utgjuta över dem som under det moskovitiska oket kvarblivande av tvång var fjättrade och mot sin vilja tvingades delta i fiendens krig. Vi, vägande på ett och samma sätt det lillryska folkets olycksaliga belägenhet, vars blod tsaren använde till detta gudlösa krig, och med det ovannämnde hetmanets begäran övertygade om allt detta, beslöt Vi inte bara att avhålla Oss från våld mot dem som fridfullt skall förhålla sig mot Oss och Våra trupper, utan antaga hetmanen, Zaporog-hären och hela det lillryska folket under Vårt beskydd, såsom Vi med detta offentliga universalmanifest antagit dem och kungör med den avsikten att Vi med Guds hjälp vill värna och beskydda dem mot det orättfärdiga och fientliga moskovitiska herraväldet och skydda och försvara dem, tills det förtryckta folket, sedan det kastat och avvisat det moskovitiska oket, återkommer till sina uråldriga friheter.

Endast detta frälsande beslut ämnar Vi med alla krafter understödja, och av alla och en var förväntar Vi Oss utan tvivel desto ivrigare stöd, för vem tro, frihet, fädernesland, hustrurs och barns välfärd är kär, ty när de ser och erfar denna Vår välvilja skall de desto villigare ta upp vapnen mot sina förföljare, hatare och förtryckare, då sig ett tillfälle till försvar av friheten nu erbjuder. Se redan Våra segerrika vapens närmande på sina slagfält, och Moskva som viker tillbaka från alla håll och inte vågat ställa sig mot Oss, om än tillfällen till strid mångfaldiga gånger erbjudits dem. Vi har förnummit sanningen därom, att tsaren med de manifest han nyligen utspritt förstorande skrävlat om sina egna krafter härstädes och för att skrämja ortens inbyggare predikat deras utmattning, men varför stred han inte med strid och värjde sig inte, om han hade sådant hopp om sina krafter, varför flydde han undan framryckningen av Våra trupper? Hans fåfängliga skryt vederlägges av intet så mycket som av detta, att när Vi drev det flyende Moskva drygt tvåhundra mil ända från de tyska gränserna till de moskovitiska gränserna kunde Vi inte tvinga dem till rättvist slag. En gång vid köpingen Golovtjin förföljande dem så långt, slogs Vi. Och sedan de övergett artilleriet och förlorat flera tiotusentals man av sin här, gick de tack vare sin snabba flykt över Dnjepr, och alla vi nådde upp med, vart vi kom, slog vi.

Vi förbigår i tystnad de minsta strider i vilka de moskovitiska kompanierna alltid besegrade av det svenska modet; de större skall Vi inte underlåta att nämna, såsom det som

nyligen skedde nära Kolyablina där riddturen drabbades av fiendens nederlag. Vid Meskovitji mot Napou, där det moskovitiska skrytet mottog sitt straff i sådan grad, att de lämnade efter sig två tusen dödade och sårade på slagfältet och flydde i stor skräck. Vid Miltjev¹, där Vi med några regementen anfört mot en förpost och fördrivit mer än femhundra av deras man och tagit några officerare till fånga. Vid Subosjinoje², där Vi åter, när deras ridtrupp satt sig i rörelse, satte dem på flykten och trängde in inom deras befästningar och tvang hela det moskovitiska krigsfolket att söka sin räddning i sina egna byars och köpingars brandruiner. Och när det moskovitiska krigsfolket åter vid Våra truppernas övergång över Sož vid Gabizyn³ ville angripa den sista kompaniet, förlorade de tre hundra man och flydde likaså. Och när Vi nu inträtt i dessa trakter och tänkte gå mot Oss, vad kunde hindra dem? Vid Gorki ville fyra tusen moskoviter med bro och stockverk hindra Vår övergång över Desna, men med knappt sexhundra man av Våra inte bara drev Vi bort dem utan jagade dem ut på öppna fält och vållade dem stor skada. Vi påminner oss inte om vad som nyligen skedde vid Smeloje, där tre dragonregementen, när de höll på att anfälla Våra regementes fåtaliga förpost, skamligt flydde och lämnade efter sig flera hundra dödade och tillfångatagna. Och inte Moskvas svaghet och uselhet uppenbarar striden avsänd av Vår armégeneral greve Lewenhaupt, som med fåtaligt folk inte bara höll stånd mot de allra mäktigaste tsarliga styrkor utan modigt gav dem motstånd och dödade mer av Moskva än han själv hade kämpande under fanorna. Vad hindrade tsaren, om ej att samme general på väg till Oss med starkare regementen inte avsänts, vars militära operationer Vi nu brukar. Och den nya seger Vår general Lybecker vunnit i Ingrien förkunnar han storordigt som om ingen vore okunnig därom, att Moskva kallar det seger, att de som djärvt flytt, inte alla sina dödade synliga för sig ser, utan en del av dem med benhårda fötter smitit undan.

Slutligen, om han förlitade sig på sina vapen, varför handlar han i strid mot krigets sed och sätter pris på Våra generaler och krigsfolks huvuden? Han som med denna belöning förkunnar vem som dödat Våra generaler och krigsmän, vilket är ett uttryck för Moskvas fruktan likasom avfällingarnas sinne. Hur långt sträcker sig detta moskovitiska fåfängliga skryt? Om de vill avvärja de nyttiga rådets föreläggande mer med skrämsel och de listiga kastar de sig mot Oss utan att skämmas och ger Oss skulden för det som aldrig kommit Oss i sinnet. Vi kunde sannerligen förakta detta, ty det är sedan länge känt i hela världen att moskoviterna med sina lögnaktiga påfund skämt ut sig totalt, om Vi ej i dessa avlägsna trakter, där man delvis känner till deras handlingar, befarade att de inbillat sig alltför stor frihet att hitta på.

Det eviga vänskapliga förbund som högtidligen sedan länge avtalats mellan det Svenska konungadömet och Moskva bekräftade tsaren med ed på det Gudomligas helighet och på sina förfäders själar, vilket han redan innan året ändats förrädiskt bröt och skrämde inte för att göra sina förfäders sinnen oroliga på en gång. Men denna fruktansvärda mened vederlades på mest bekant sätt vid Narva med ett uppenbart Guds straff. Och Ingrien erövrades av polackerna och gavs till Moskva med ett högtidligt fördrag som hjälp, när det underlagts Sveriges konungadöme för hundra år sedan. Den lägste guvernören i Riga klagar om ett tämligen ohederligt mottagande, där han antagit utseendet och rangordningen av en tjänsteman, ömkligt^b smitit undan, ett sedvanligt meningslöst och vansinnigt tal ropades av folk. Och vad de kungör om förföljelse av oss i Ingrien eller annorstädes av folk av grekisk

tro, är det fräckaste påhitt. Om kyrkorna i Mogilev vet Vi ingenting, men att de ånyo efter Vår avfärd med gudlösa moskovitiska händer plundrats och förvandlats till aska är uppenbart. Av Oss har varken till romerska katoliker eller lutheraner någon förändring av tron påtvingats. Men att tsaren tillskriver det Oss lögnaktigt, fastän han är okunnig om det, är bekant att han sedan länge underhandlar med den romerske påven för att, sedan han utrotat den grekiska tron, införa den romerska i sin stat. Om begynnelsen, om det som redan skett i Moskva, underrättas det, att jesuiterna givits makt att grunda skolor och kyrkor. De tränger på med krav att tvinga alla som lever under hans välde till främmande och tidsbundna andaktsövningar utan att han hört det, så snart det nuvarande kriget avslutas. Av tyskar och andra utländska män, på vars råd han upprättat detta olagliga krig, driven och påverkad, då han i seder, lagar och tro förnyat mycket, beslutat han avskaffa det mesta. Och det överträffar all lögn att Vi äns till denna dag förhandlat med den allraklyftaste polske kungen om att Ukraina skulle erövrats av Polen, eller att Vi mot betalning tar något som helst från det Polska konungadömet, vilket Vi fastställt med det nyaste förbundet, i Warszawa bekräftat. Men detta och dylikt är Moskvans påfund.

Oss har den Gudomliga nåd skänkt betydande segrar, men såsom Vi vetat besegra fiender, har Vi alltid brukat segrarna stilla och måttfullt, aldrig bedrivit grym tortyr på besegrade och tillfångatagna. Men om Vi inte tog hänsyn till det, såsom vapenbärare, med gräl och smädelse låta oss provocera, hur mycket mer avskyvärt moskovitiskt tyranni mot folk av många kristna stammar skulle kunna påvisas. Vi befäller denna trakts inbyggare att rikta blickarna mot tortyrredskapen, allmänt inrättade i Moskva. Se på gränsfolket, som är underkastade den Moskovitiska staten, hur alla vart helst tecken på fruktansvärt tyranni skall visa sig! Till vilket ändamål förstår ni att så många tusen kosacker sändes ut under dessa år till det orättfärdiga kriget som tsaren upprättat, om inte för att, sedan folkstyrkan minskats och de unga krigarna uttömts, med tröghet lättare förtrycka och underkuva detta land under sina lagar? Dessa är fattiga och oskyldiga inbyggare som för hans fåfängliga vilja förslavar sig själva, som utvidgar hans makt med sitt blods uttömning, för att sedan själva komma under plundring och med egna händer utplåna sina friheter. För att varna och påminna dem ånyo vill Vi att de bevarar sig mot de moskovitiska råden och inte tror på deras bedrägeri och förföriska löften.

Men om de ständigt visar lydnad mot den ädle hetmanen Mazepa, som rest frihetsbaneret för dem, kan de hoppas på sin hälsa och helhet. Varför var och en hetmanälskande fosterlandsvän bör med desto större trohet och vörndnad tillvarata det, ju mer de vet att han inte av något lättsinne, eller av hopp om personlig vinning väckt sitt fäderneslandets befrielse. Utan av de ledandes ständiga anhållan och uppmaning bland detta folk, som bundit sin trohet med helig gemensam ed, trängd och tvungen är han, för att inte lämna tillfällen till det moskovitiska okets störtande, av vilket de hittills förtryckts. Vi har verkligen på ovannämnde hetmans förbön stoppat all skada Vi haft avsikt mot detta folk, och lovar att allestädes driva och förjaga alla motståndare på fäderneslandets sida, förrädare, som sina privata intressen sätter framför det gemensamma bästa, såsom fiender. Vad Våra trupper angår — om nödvändig proviant för uppehållet villigt och utan illvilja utlämnas, skall dessa med rättvist straff hållas från våld och skall Vi sträva efter att ingen fredlig person utsätts för våld eller orätt, utan att var och en tryggt kan bo i sitt hus och sköta sina angelägenheter. De

som belastar sig, eller som övergett sina hem drar sig undan, eller försöker skada Vårt krigsfolk, eller verkligen skadar det, eller för Moskvas skull håller det minsta tal och låter sig uppmanas att uppröra dem med lögnaktiga löften eller hot mot dem och deras barn och egendom med eld och svärd — dem och deras barn skall Vi inte underlåta att straffa med hårdaste straff. Tro oss dessutom att ingenting Moskva kan avse eller hota med är så tungt att Vi beslutat att inte vidta åtgärder mot alla som är olydiga mot ukaserna.

För desto större tilltro till detta universalmanifest, undertecknat med Vår hand, har Vi befallt att det bekräftas med Vårt kungliga sigill. Utfärdat i Romny på Vår vinterkvarter den 16:e december år 1708.

Carolus

C. Piper^a

RGADA. F. 96. Op. 1. 1708. D. 6. F. 1. Original. Kungens och överbefälhavare K. Pipers underskrifter — egenhändiga. Nertill på arket i mitten kungligt sigill under pappersskydd. Kopia: Samma ställe. F. 124. Op. 1. 1708. D. 114. F. 1–7 ob. Publicerat: TjOIDR. 1859. Kn. 1. S. 206–212 (efter kopia).

^a I texten *Москвы*.

^b Så i texten.

^v Skrivet med tätare handstil.

^G Skrivet med annat bläck.

1709, den 3 februari. Peter I:s manifest till det lillryska folket med vederläggning av anklagelserna i det svenska universalmanifestet

/f. 1/ Av Guds framskyndande nåd Vi, den allraklyftaste och mäktigaste store härskaren, tsar och store furste Pjotr Aleksejevitj, självhärskare över hela Ryssland, och så vidare, och så vidare.

Till alla i allmänhet och var och en i synnerhet, och i synnerhet till Våra trogne undersåtar av det lillryska folket, andliga och världsliga, tillkännager Vi, att ehuru Vi i Våra första manifest om allt angående de av fienden utgivna svenska och förrädaren Mazepas förföriska brev till det /f. 1 ob./ lillryska folket med tydliga bevis beskrivit i vilken avsikt att underkuva det lillryska folket nämnde fiende, med den gudlöst avfällige Mazepa samstämmande, anlönt till detta land, likaså av vilka rättfärdiga orsaker Vi, den store härskaren, detta krig mot den svenska kronan påbörjat, så att det inte vore nödvändigt att mer upprepa detta. Men då i dessa dagar är Oss framfört ett av den svenske kungens underskrift och sigill utgivet, daterat den 16 december förra år 1708, skamlöst universalmanifest på det lillryska språket, vilket är fyllt av grov lögn, rörande Vår höga person, och på grund av denna klumpiga /f. 2/ för alla och enkla, och inte vad som helst kloka människor, uppenbara lögn, skrytsamhet och skrävleri, lämpar det sig bättre att kallas ett skymfande smädeskrift än ett kungligt universalmanifest. Och ehuru Vi, den store härskaren, under hela detta krig med den svenske kungen från alla sådana fruktlösa och bland politiska och kristna folk, och inte vad som helst bland krönta huvuden, oerhörda smädelse mot hans kungliga person, liksom i brev som i samtal avhöll oss, men dock redan många gånger var tvungna att av honom sådana kungliga personers ovärdiga smädelse, som i synnerhet rör Vår egen ära och Vårt folks heder, stormodigt uthärda och framför allt med Vårt vapens rättfärdighet, snarare än med fåfängliga ömsesidiga skriftliga anklagelser, denna skada Oss /f. 2 ob./ ämna hämnas. Men nu, då Vi i detta nämnda universalmanifest framför allt den gamla lögnen och smädelsen, vilka överskridit sin mått, ser, och eftersom Vi erkänner det som av Guds avfällige förrädare Mazepa rådet och sammanställt, utgivet till Våra undersåtar av det lillryska folket för uppvigling, är Vi tvungna att på dessa med ömsesidig åtgärd svarom, inte för den avsikten, som om Vi trodde att dessa förtal hos Våra trogne undersåtar skall vinna tilltro, vilket Vi inte betvivlar, seende deras mot oss okuvliga trohet, utan framför allt för att inte inräkna Vår skrytsamme fiende detta skymfande och berömmande i hans sinne till beröm, som om Vi inte förmådde vederlägga hans skamliga lögn med klara bevis.

Och det första som tillkännagivs är i hans förtal i detta upprörande /f. 3/ brev, att Vi påstås, i det Vi brutit fredsfördragen med honom, den svenske kungen, utan orsak börjat kriga mot hans provinser, och detta är den första lögnen, ty redan tillräckligt i de första manifesten av Oss de rättfärdiga orsakerna till inledandet av detta krig av oss tillkännagivits, att Vi, hämnar den Oss personligen och Våra sändebud tillfogade förolämpningen i Riga, för vilken upprättelse mot den grova rigske guvernören på Vår offentliga begäran, genom de svenska sändebudens åtgärder, han, den svenske kungen, Oss tydligen vägrade, likaså för återvinnandet och återtagandet från de mångåriga tidernas förfäder till Våra, den store ryske härskares, tillhörande provinserna Izhorskaja och Korelskaja, vilka den svenska kronan,

sannerligen sagt, förrådiskt och inte med ärliga militära medel, under svåra inre oroligheter och från utländska fiender, i det ryska riket då rasande, efter sin gamla sedvänja /f. 3 ob./ likasom med många stater denna krona gjort, sedan den smitit sig in med sin förstådda vänlighet och som om till hjälp med ett fredligt avtal, förrådiskt och orättfärdigt avskilts och till en början som pant för några påstådda pengar, ehuru för en otillräcklig hjälp, i ett antal år besitter. Och sedan, sedan det åter sett ett svårare krigstillfälle för det ryska riket med det polska konungadömet, med den listiga erövringen av Novgorod och erövringen av Pskov till det ofrivilliga avståendet av dessa ovannämnda provinser tvingats. Och då varje härskare är skyldig, seende ett gott tillfälle till återtagandet av vad som orättfärdigt avskilts från hans stater, att anstränga sig, fördenskull förtal utan skuld denne stolte fiende oss, den store härskaren, med sådana smädliga ord för detta, utan att ha /f. 4/ kraft att med vapen återhämta dessa, och för den skull söker han efter gammal sedvana hos sina trolösa förfäder med lockelser och förräderi och skamlig uppvigling av undersåtar mot sin härskare att nå detta syfte, ty dessa hans förfäder inte bara från Vårt ryska rike, utan även från det Romerska imperiet och från det danska och polska konungadömet mångfaldiga omfattande provinser och städer orättfärdigt och förrådiskt med fördrag och förbund avskilts och bemäktigat sig, seende de inbördes eller med utländska fienders intriger på dessa stater vid den tidpunkten starkt anfallande, likasom han, kungen, dessa följandes, och i detta krig inte med eget vapens kraft utan framför allt med förräderi och anstiftade fraktioner och uppvigling av undersåtar i Polen och Sachsen den stora delen av ärendena uträttat och i makt kommit, ty han under skyddarens sken /f. 4 ob./ lockat och undersåtarna bedragit, deras rättigheter och friheter krossat och sedan plundrat, sitt hungrande och obehäpnade krigsfolk förökad, beväpnat och försörjt, och på samma sätt och med ond avsikt, sedan han med sina löften förmått förrädaren Mazepa, inträdde han i Ukraina för att underkuva det lillryska folket och sedan det avskilts från Vår stat, på nytt föra det under det gamla polska outhärdliga oket.

Och till lydnaden under hans, Leszczyńskis, vilja, såsom det lillryska folket uppenbarligen bevisat och ur det uppsnappade originalbre-vet av förrädaren Mazepas, skrivet till Leszczyński, framgår, i vilket brev han denne kallar till erövringen av Ukraina och kallar Leszczyński sin härskare och Lill-Ryssland hans arvsbesittning, varav deras fientliga avsikter om undertjälning av detta folk är uppenbar. Ehuru den svenske kungen i detta sitt brev falskt förnekar detta och tillkännager att han aldrig ämnade att Ukraina åt Polen annektera och tillskansa sig, är detta det första redan uppenbarligen ur ovannämnda Mazepas brev, skrivet till Leszczyński, och det andra ur tillägget av furstendömet Kurland till det svenska området, i vilket redan svenska guvernörer är utsatta. Och vad den svenske kungen påminner om Mazepas förrådiska anslutning, att det påstås skett med det lillryska folkets ledandes samtycke och att detta påstås på folkets begäran gjorts för att avvärja förödelsen och erhålla försvar åt detta land, är detta likaså för hela det lillryska folket uppenbar lögn och bedrägeri, ty det är dem själva bekant att av sig självt och utan råd och vetskap av det folket begick denne gudlöst avfällige förrädare /f. 5 ob./ Mazepa detta förräderi för sin egna fåfängliga äras och maktbegärs skull och med sina fraktioner förde fienden in i detta land, det utsvultna och utmärglade svenska krigsfolket delvis åter stärkte, vilket vid de smolenska gränserna under den fortsatta marschen av hunger och nöd bortsmältande och av Våra trupper till grunden hade kunnat förstöras.

Och vad angår den svenske kungens skrytsamme, falska tillkännagivanden om segrar, som om mot Våra trupper, i det de räknar Våra truppersnas välbetänkta militära reträtt gjord för att trötta ut hans krigsfolk, till flykt, och sålunda bör man ha i beaktande att i nutidens och de starkaste och mest erfarna och de ryktbaraste generalerna, förutom desperata dårar, aldrig utan yttersta nödvändighet och genomtänkt list angriper en avgörande batalj, utan sina militära operationer genomför med eftertanke, tröttande fienden med marscher och partier, ty det är svårt på en enda avgörande batalj att anförtro sin stats lycka och välgång, men med den Högstes hjälp Vi, sedan Vi sett ett lämpligt tid och plats och från denna batalj skall Vi inte dra oss undan. /f. 7/ Vilka skador dock med den Högstes hjälp med Våra militära operationer fienden tillfogas, det erkänner de svenska huvudpersonerna själva i uppsnappade från dem brev, skrivna till Sverige, likaså de från dem tagna fångarna och ständigt ankommande överlöparna,^v ty från det kungliga krigsfolket vid utgången ur Sachsen nära hälften har avgått. Och inte bara förvåna, utan och åt löje värt är att i detta den svenske kungens brev inte bara Golovtjin-aktionen, vid vilken de dock ett par gånger mer folk förlorade inför Våra, utan även nedhuggandet av en del av deras krigsfolk vid Tjorna Napa, där 6 fälttecken av dem tagits, och även, vad som är ännu mer förvånansvärt, den fullständiga segern över Lewenhaupt, vilken från 16 000 man krigsfolk /f. 7 ob./ med nöd med 3 000 till honom, kungen, ledde och alla kanoner och den större delen av fälttecknen förlorade och med 8 000 vagnar åt Våra i byte lämnade, vilket allt och med ett och ett halvt tusen fångar till Smolensk uppenbarligen som bevis på segern förts, så att knappt nämnde general, sedan han med de kvarblivna simmat med flykt över floden räddades, gick, dock med skamlig lögn inför hela världen tillskriver sig som seger och nedhuggandet av Vårt krigsfolk.

Och vad angår hans, den svenske kungens, falska förtal, där han, täckande sitt hat mot Vår fromma kyrka och den ortodoxa tron och uppenbarligen på ond och gudlöst avfällig Mazepas råd påminner, att Vi, den store härskaren, med den romerske påven om trosförening förhandlar, /f. 9/ och detta är snarare värt åt åtlöje än tilltro, och den Högstes beskydd bevarar oss, för att Vi, såsom fromhetens kämpe, och i tanken om det aldrig haft, vilket ingen genom tiderna sannerligen bevisa förmår. Och att han till bevis av denna lögn framställer att påstås av oss åter tillåtits att romarna kyrkor i Moskva ha och katolikerna skolor bedriva, är detta ingen ny tillåtelse av oss utan av Våra förfäder, de store härskarna, tsarerna över alla Ryssland, tillåtelse för utlänningar, i Vår tjänst varande och i Våra stater handel idkande, inte bara den romerska, utan även den lutherska och kalvinska trons kyrkor att ha och skolor för undervisning av deras barn att hålla i en Tysk förstad, där de bor. Och i Kazan och i Astrakhan och i Sibirien och i Våra övriga länder har det sedan urminnes tider tillåtits även muslimer att ha sina moskéer och kalmuckerna och övriga hedningar sina bedjehus. Och det är tydligt att dessa lögnaktiga ogräs på Mazepas tjävaktiga ingivelse /f. 9 ob./ sätts för att väcka något slags misstankar mot oss, den store härskaren, och för att täcka det nämnda plundrandet och skymfandet av fromma kyrkor och helgedomar i Litauen och i detta lillryska land.

Och hans, den svenske kungens, lovande om försvar åt detta lillryska land är likaså lögn och omöjligt, ty hur kan han i ett sådant avstånd från sina länder från detta land befinnande sig, det försvara. Därtill förebrår han oss med betungandet av Våra länder, utan att nämna om sig själv, hur hans länder av de många skatterna och rekryteringsutskrivningarna är så förödelagda att många öde blivit, och provinsen Livland,

vilken hans förfäder mot svuren ed på sådana villkor att den vid sina friheter och rättigheter skall hållas, från under det polska /f. 10/ väldet avskilde, satte hans fader och han i ett sådant trälldom som ingenstans mer kan finnas, ty hela adeln utan alla orsaker berövar deras godsden och egendomarna och dem till arrendatorer överlät; och de av dem som var framstående, åberopande sina privilegier, bad om nåd och ingav protester, och dessa många med plågsamma dödar tyranniskt avrättade. Dock skäms han inte, den svenske kungen, att sådana sina omildsamheter mot undersåtarna på oss välta, vilket han inte mot oss bevisa kan, ty Vi alltid alla Våra undersåtar vid sina rättigheter och friheter okränkta upprätthåller, och i synnerhet har det lillryska folket allt utlovat vid antagandet av dem under vår höge faders, salig ihågkommelse av store härskaren Hans Tsarliga Majestäts, /f. 10 ob./ hand heligt upprätthållit och framdeles upprätthålla skall.

Övriga hans, den svenske kungens, mot krönte huvuden brukligt tilldelade oss förtälet och smädelsorna anser Vi för förkortningens skull inte värdiga att besvara. Men framför allt Vi, tillintetgörande dessa, likasom de mest uppenbara förtalare, förbi dem och ännu högre ovan skrivna i ljust av lögn att ställa för Våra trogne undersåtar fann Vi nödvändigt, påminnande dem vid detta om Vår nåd, för att inte på dessa onda och till slutgiltig fördärv och trälldom av dem på förrädaren Mazepas råd påhittade lockelser /f. 11/ och inga löften, inga fiendliga hot på sin inbördes att avvika och oss, den store härskaren, troheten att lämna tillåta sig, utan vid Våra storriska trupper överallt tappert motstånd och klokhets mot honom bedriva, ty Vi hoppas på den Högstes nåd att snart denne fiende framför allt tröttnad och av Våra vapen slagen och ur Våra staters driven skall bli, och dessa Våra trogne undersåtar som förut vid sina rättigheter och friheter i evig frid och stillhet lyckligt bosätta sig skall, och av oss för denna sin visade trohet stor nåd och belöning erhålla.

Utfärdat i Sumy den 3 februari 1709.^D

(Bilaga: Avskrift av förrädaren Mazepas brev till Leszczyński, daterat Romny den 5 december 1708, såsom bifogad Peter I:s manifest. Se originaldokumentet för full text.)

RGADA. F. 124. 1709. D. 20. F. 1–11. Kopia. Övriga kopior: Samma ställe. F. 12–24 ob., 25–28 ob., 29–34, 35–38; F. 9. Avd. I. Bok 10. Del 2. F. 115 ob.–124 ob. Publicerat: PiB PV. T. 9. Vyp. 1. S. 59–66.

^a Därefter struket o...

^b зпа— skrivet med annat bläck.

^v I texten *перебедчику* (överlöpare, felstavat).

^G I texten *кож[ъ]ю* (med läder, felstavat).

^{D-D} Skrivet med annan handstil.

^E Skrivet med annat bläck ovanför struket *езовумом* (jezuiterna).

ⁱ I handskriften felaktigt *что* (att).